

Lappalaista merkitsevistä nimityksistä ja niiden historiallisesta taustasta.

Lappalaisten ja heidän kielensä alkuperästä on aikojen kuluessa esitetty monenlaisia arveluita. Vanhimmat tutkijat asettuivat yleensä sille kannalle, että lappi olisi hyvin läheisessä suhteessa suomen kieleen. Mainitsemisen arvoinen on tämän suunnan huomattavimman edustajan M. A. CASTRÉNIN kielellisiin seikkoihin perustuva päätelmä, että lappalaiset ja suomalaiset ovat pari tuhatta vuotta sitten olleet samaa kansaa. Eräiden mielestä lappi oli käsitettävä suorastaan suomen murteeksi. H. G. PORTHAN lienee ollut ensimmäinen, joka oivalsi, että useat näiden kielten silmään-pistävästä yhtäläisyyksistä ovat myöhäisiä, lappiin kohdistuneen voimakkaan suomalaisen vaikutuksen aiheuttamia. Unkarilaiset HUNFALVY ja BUDENZ asettivat jo lapin aivan erilleen suomesta. Viimeksimainitun mukaan lappi kuuluisi ugrilaisten ja permiläisten kielten kanssa pohjois-ugrilaiseen ryhmään, suomen liittyessä eteläugrilaisiin kieliin. Budenzin jakoperusteet ovat kuitenkin helposti osoitettavissa epätyytyttäviksi. K. B. WIKLUND katsoo kantalapin olleen identtinen kantasuomen hyvin varhaisen vaiheen kanssa, joka erosi huomattavasti siitä, josta nykyiset itämerensuomalaiset kielet ovat kehittyneet. Kantasuomalais-kantalappalainen kieli on ollut rakenteeltaan niin arkaistinen, että sitä tuskin voidaankaan nimittää kantasuomeksi, vaan se ehkä lähenee kielimuotoa, joka sopii perustaksi useammille suomalais-ugrilaisille kielille (UL 8—9). Kuitenkaan suomen ja lapin yhteys ei olisi lopullisesti katkennut ennen suomalais-balttilaisia kosketuksia, joiden Wiklund THOMSENIN mukaan arvelee tapahtuneen ajanlaskumme alussa tai hiukan aikaisemmin (mts. 10—15). Kun lappalaiset antropologisesti eroavat jyrkästi suomalaisista, he todennäköisesti ovat vierasrotuista kansaa, joka on jouduttuaan suomalaisten naapuruuteen vaihtanut alkuperäisen kielensä näiden kieleen. Olettamaansa esilappalaista kielimuotoa Wiklund nimittää protolapiksi. Hyväksyen Wiklundin käsityksen lappalaisten alkuperästä SETÄLÄ sijoittaa kielenvaihdoksen jo suomalais-ugrilaiseen aikaan; lappi olisi itsenäinen suomalais-ugrilaisesta kantakielestä haarautunut kieli.

Viime aikoina on Setälän kannasta luovuttu ja alettu jälleen lähestyä Castrénin ja Wiklundin linjaa; esim. RAVILA päättyy eritellessään lapin asemaa suomalais-ugrilaisessa kielikunnassa (FUF XXIII 20—65) siihen hyvin todennäköiseen tulokseen, että vielä suomalais-balttilaisten kosketusten aikana lapin ja suomen ero on ollut vain miltei murteenomainen. Lappalaisten rotukysymyksen selvittely kuuluu antropologialle; heidän vierasrotuisuutensa tuntuu joka tapauksessa selviöltä. Mahdollisesti he

ovat alkuaan samojedeja, niin kuin on arveltu, jolloin tuo oletettava protolappikin olisi ollut samojedikieliä.

Kun siis suomalaiset ja lappalaiset ovat balttilaisten kosketusten tapahtuessa olleet jatkuvasti varsin kiinteässä yhteydessä (varmasti jo varhaiskantasuomen välityksellä lappiin kulkeutuneita balttilaisperäisiä sanoja ovat esim. seuraavat: *duow'le* 'taula' < varhaisksm. **takla*; *laš'še* 'laiha' < varhaisksm. **laiša*; *luossá* 'lohi' < varhaisksm. **loše*; *ruoi'dá* 'reisi' < varhaisksm. **raite*, vrt. virE *raiz*; *suoi'dne* 'heinä' < varhaisksm. **šaina*, vrt. virE *haiñ*; *suol'dne* 'kaste, halla' < varhaisksm. **šalna*; *suolo* 'saari' < varhaisksm. **salo(i)*), niin yhä jokseenkin usein esiintyvä käsitys, että muinaissuomalaiset ovat joutuneet lappalaisten kanssa tekemisiin vasta Suomen niemelle tultuaan, on ehdottomasti hylättävä. Yhteys balttilaisiin, joka muuten lienee alkanut melkoista varhemmin kuin Thomsen oletti, on ollut mahdollinen vain Suomenlahden eteläpuolella, ja lappalaisten silloinen asuma-alue on sijoitettava ainakin itäisimpien heimojen välittömään läheisyyteen. Esim. KALIMA sanoo mm.: »Lappalaisalue on aikaisemmin ulottunut Äänisjärven tienoille asti, luultavasti etelämmäksikin, ja täältä käsin ovat lapin ja kantasuomen väliset kosketukset olleet mahdolliset» (Baltt. lain. 193, vrt. myös s. 190).

Noudattamalla mainittua kielellisten seikkain suomaa ylimalkaista, mutta sellaisenakin erinomaisen arvokasta viittausta voitaneen suomalaisten ja lappalaisten esihistoriallisiin suhteisiin luoda jossakin määrin lisävalaistusta lappalaista tarkoittavien nimitysten avulla, joita seuraavassa on aikomukseni tarkastella.

Luultavasti lappalaisia tarkoittavana esiintyy nimi *fenni* ensinnä TACITUKSELLA (v. 98 jKr.). Fennit asuivat Suebiläisen meren oikealla puolella. PTOLEMAIOS (2. vuosisadalla) kertoo kahdenlaisesta *phinnoi* kansasta; toiset oleskelivat Veikselin tienoilla, toiset Skandian saaren pohjoisosassa. Edellisten on arveltu olleen suomalaisia, jälkimmäisten lappalaisia. Varmasti lappalaisia koskevan kuvauksen esittää PROKOPIOS (n. v. 550), joka puhuu Thulessa asuvasta *skriithiphinnoi*-nimisestä metsästäjäkansasta; PAUL VARNEFRID (n. v. 780) selittää mainitun nimen, jonka hän kirjoittaa *scritovinni*, *scritobini*, johtuvan hiihtämisestä »barbaarien kielen mukaan». *Fenni*, *finne* sanan etymologia ei ole aivan selvä; yleisin lienee käsitys, että se on samaa juurta kuin esim. ruots. *finna*; sana olisi alkuaan tarkoittanut 'kiertelijää, keräilijää, nomadia' (ks. esim. HELLQUIST Sv. etym. ordb. s.v. *finne*; Setälä, Suomen suku I 185). On tähdellistä pitää mielessä, että Norjassa *finne* on näihin aikoihin asti merkinnyt nimenomaan lappalaista, ei suomalaista, josta käytetään nimeä *kven* (»kveeni», s.o. »kainulainen»).

Nimitys *lappi*, *lappalainen* (ruots. *lapp*, mruots. *lapper*, m., isl. *lappir* m. pl., ven. *ло́п, лопа́р*) ilmestyy kirjallisuuteen paljon myöhemmin kuin *finne*, vasta 1100-luvun lopulla. Sen mainitsevat jokseenkin yhtäaikaan näihin aikoihin seipitetty Fundinn Noregr sekä SAXO GRAMMATICUS. Sanan etymologiaa on koetettu tulkita monin tavoin. JOHANNES TORNÆUS viittasi vaihtoehtoisesti suomen *lappaa*, *lapio* ja *loppu* sanoihin sekä *Lapuan* nimeen. Ensinmainitusta sanasta johtivat *lapin* myös ANDERS FJELLNER, DAVID SKOGMAN ja jälkimmäisen perusteluihin mieltyneenä J. A. FRIIS. Skogmanin määritelmän mukaan *lappaa* verbi tarkoittaa »jotakin yhtämittaa, edes takaisin tapahtuvaa»; lappalaisethan vaeltelevat poroineen alituisesti edestakaisin. OLAUS PETRI NIURENIUS otaksuu ruotsalaisten ruvenneen nimittämään *lapp* nimellä risaisissa vaatteissa kulkevia kerjäläislappalaisia. Kokonaisen sikermän selitysmahdollisuuksia esittää P. HÖGSTRÖM. Hänen mielestään sana tuskin voi olla lappalaisperäinen, vaikkakin lp. *lap'pet* 'kadottaa' ja *láp'po* 'naava, luppo' ehkä näyttäisivät tarjoavan pohjan selityskokeille. Pikemminkin se on yhdistettävä ruots. *lapp* ja sm. *lappu* substantiiveihin; näiden sanain *lappi* nimessä kuvastuva perusmerkitys olisi ollut tilkku, jommoisista vaatteita valmistetaan. Sukulaissanoina voisivat vielä tulla kysymykseen ruots. *läppa* 'lepakko' tai *löpa* 'juosta'. PETRUS LÆSTADIUS viittasi ruotsinlapin sanaan *lappa* 'vuoren rotko'; lappalaiset olisivat alkuperin olleet »vuoren kansaa, louhikkojen poikia, maaluolien kansaa». Hänen selitykseensä näkyy yhtyneen JAAKKO FELLMAN. JOH. IHREN lennokas mielikuviutus takertui gootin sanaan *lopp*, *lupp*, *lof* 'myrkky'. Hän arveli lappalaisia pidetyn myrkyttäjinä ja taikureina sekä huomautti samassa yhteydessä myös lp. verbistä *leppotet* 'teeskennellä, taikoa'. Laajaa kannatusta on saanut se jo Tornæukselta periytyvä ajatus, että *lappi* tulisi sm. *loppu*, lp. *loap'pá* sanasta ja olisi lähinnä tarkoittanut maan ääressä, lopussa asuvaa kansaa. Näin kuvittelevat mm. JOHANNES SCHEFFER, A. C. LEHRBERG, Castrén, G. v. DÜBEN ja ELIAS LÖNNROT. ANTERO WARELIUSTA tämä tulkinta ei tyydyttänyt; hän yhdisti *lapin* sanaan *loppi* 'nurkka'. Uudemista tutkijoista Wiklund pitää *lapp*, *lappi* nimen suomalaisperäisyyttä ilmeisenä sekä arvelee *lapin* aluksi tarkoittaneen ainoastaan syrjäistä seutua, mistä merkityksestä osa Suomen lukuisista *lappi*-alkuisista paikanimistä selittyisi. Wiklundiin viittaavat Hellquist ja Ravila.¹

¹ Ks. Tornæus, Berättelse om Lapmarckerna och Deras Tillstånd 14; Skogman, Suomalaiset Ruotsissa ja Norjassa, Suomi II: 8 s. 144—45, alam.; Friis, En sommar i Finnmarken, Ryska Lappland och Nordkarelen 3, alam.; Niurenius, Lappland 4; Högström, Beskrifning öfver de til Sveriges krona lydande Lappmarker 56, alam.; Y. H. TOIVONEN Jacob Fellmanin muistiinpanot lapin, vepsän, karjalan, aunuksen

Edellä selostetut selitysyrietykset ovat kaikki elleivät ilman muuta hylättäviä, niin ainakin perin epävarmoja, mikä jo äänteellisen sopimattomuutensa vuoksi (esim. yhdistykset *loppu*, *loppi* sanoihin), mikä taas perustelemattomaksi hypoteesiksi jääneenä (esim. Wiklundin selitys). Voimme pitää selvänä, ettei *lappi* ole missään tapauksessa lappalaisperäinen sana. Eräissä etelälappalaisissa murteissa tosin on lappalaisen nimenä *лаппе* (Lagercrantz), mutta se on myöhäinen väännös ruots. *lapp* sanasta.

Se nimi, jota lappalaiset käyttävät kansallisuudestaan, on *sabme*, g. *sāme* 'lappalainen, lapin kieli, Lappi', johd. *sabmēlās* 'lappalainen'. Siitäkin on olemassa useampia selityksiä. Niinpä sitä on verrattu sanoihin *suomi* (näin useat vanhemmat tiedemiehet; epäillen vielä Wiklund, UL 12—13), *Savo* (esim. Tornæus, mts. 16) ja *samojedi* (esim. KNUD LEEM Nachrichten von den Lappen 5, alam.). Äänteellisistä syistä on *sabme* ja *suomi* pidettävä erillään, mutta vakavasti huomioonotettava on *sabmen* rinnastus sm. *Häme*, *hämäläinen* nimiin, jonka on ensimmäisenä esittänyt SJÖGREN (Gesammelte Schriften I 486—) ja hänestä riippumatta GENETZ (Väh. kirj. XXIII 30; Vir. 1899 s. 107—108). Tätä etymologiaa on eri yhteyksissä kannattanut Setälä. Kuten Genetz toteaa, *sabme* on palautettavissa asuun **šämä-*, jota suomal. taholla vastaa *hämä-*, ts. alkuperäinen vartalovokaali ilmeni sanassa *hämä-läinen*; *hāme(h)* taas olisi katsottava *ä*-loppuisen kantavartalon johdannaiseksi. (Vokaaliseikoista *hämä-* ~ *sabme* suhteeseen rinnastettavissa tapauksissa ks. E. ITKONEN Der ostlappische vokalismus vom qualitativen standpunkt aus 69.) E. A. TUNKELON mukaan *Häme*, *hämäläinen* nimet voivat olla balttilaista alkuperää, vrt. liett. *žemaitis*, *žėmė* (Vir. 1899 s. 97—).

Asuma-alueiden ja murteiden rajoihin perustuvia eri heimojen nimiä on lapissa useitakin, mutta edellämainittuja etelälappalaisia murteita lukuunottamatta ei missään nykyisin tavattane muuta lappalaisen yleisnimitystä kuin *sabme*. Se ei kuitenkaan näytä varhemmin olleen laatuaan ainoa; HENRIK GANANDER näet mainitsee v. 1743 ilmestyneessä lapin kieliopissaan (Grammatica lapponica 28) tähän saakka huomiotta jääneen sanan *wuåwiåsh*, g. *wuåwiåha* 'Lappo, Lapponis'. Nykyisellä ortografialla

ja suomen kielestä, SUSA XXXIII, 3 s. 56; Scheffer, Lapponia 4—5; Lehrberg, Untersuchungen zur Erläuterung der älteren Geschichte Russlands 220; Castrén, Nordiska resor och forskningar V 3—7; v. Düben, Om Lappland och Lapparne 1—2; Lönnrot, Mehiläinen 1839 s. 164—66; Warelius, Bidrag till Finlands kändedom i ethnographiskt hänseende, Suomi 1847 (VII) s. 56—57, alam.; Wiklund, UL 13; Lapparnas forna utbredning i Finland och Ryssland, belyst av ortnamnen, MO V 194; Ravila, Die Lappen und Fennoskandien, teoksessa Germanen und Indogermanen, Festschrift für Herman Hirt, s. 100; Hellquist, mt. s.v. *lapp*.

kirjoitettuna nimi olisi *vuowjoš*, g. *vuow^ljohá* (-wi-:stä -wj-yhtymän merkkinä Gananderilla vrt. esim. *žáwie* 'vatsa' = *čoa^wlje*; *rawia* 'uroskoira' = *raw^lja*). Gananderin tuntemassa vanhassa tornionlappalaisessa (s.o. Jukkasjärven—Enontekiön seutujen) murteessakin lappalaisen tavallisena nimenä on ollut *sabme*: *Saameladž* 'Lappo' (s. 36); *Sabmeladžai luhtte* 'lappalaisten luota' (s. 167); *Saame ädnama žjada* 'Lapinmaan halki' (mp.). Todennäköisesti *vuowjoš* on ollut verraten harvinainen *sabmen* rinnakkaisnimitys.

Paikannimet ja muu niihin verrattava erikoissanasto eivät luo, sikäli kuin saatan havaita, valaistusta aitolappalaiselta vaikuttavan *vuowjoš* sanan alkuperään. Sen sijaan kielen tavallisessa sanavarastossa on yksi — ja tähdennettäköön erikoisesti: v a i n yksi — sana, joka on sitä äännteellisesti kyllin lähellä soveltuakseen siihen rinnastettavaksi. Se on lp Et. Snåsa (Lagercrantz) *wjö wje* 'Einsatz, Erweiterungskeil in Kleidern'; (metateettista edustusta:) Tysfjord (Lagercrantz) *vjö j^evie* 'Keil, Einsatz zur Erweiterung der Kleider', L (Wiklund) *vuoi^eve-* 'keilförmiges stück in kleidern, zeltdecken u. dgl.', R (Lindahl-Öhrling) *wuoi^we* 'pannus, qui vesti adsuendus est, kil eller klut at sätta på en klädning'. Johdoltaan *vuowjoš* näyttäisi olevan tähän sanaan — normaaliortografian mukaisessa asussa *vuow^lje* resp. (metateett.) *vuoi^lve* — samassa suhteessa kuin esim. sanat *bāsoš* 'pesye, poikue', *mānoš* 'porolauman jälkijoukko', *oai^woš* 'joeniska' ovat vartaloihin *bāsse* 'pesä', *mānne-* 'taka-', *oi^lve* 'pää', ts. *vuowjoš* olisi *vuow^lje* sanan johdannainen, joka tarkoittaa »jotakin, mikä muistuttaa sitä-tai johtuu siitä, mitä kantasana ilmoittaa» (NIELSEN Lærebok I § 217).

Entä miten *vuow^lje* ja *vuowjoš* voisivat olla merkitystensä puolesta yhdistettävissä? Tämän kysymyksen kannalta on ensinnäkin huomattava, että lp. *vuow^lje* on sama sana kuin sm. *vaaja* (vrt. Wiklund, UL 140; lp. < varhaisksm. **vakja* < baltt., vrt. liett. *vāgis*, lät. *vadzis* 'Pflock, Keil', < **uagja-*, ks. Thomsen, BFB 235; Kalima, Baltt. lain. 174), äännesuhteista vrt. lp. *ruow^lje* 'raaja' ~ sm. *raaja* (< varhaisksm. **rakja*). Toiseksi — mikä ehdotetun etymologian kohdalta on tärkeää — tutkijain kai jotensakin yksimielisen käsityksen mukaan v a t j a l a i s t e n heimonnimi (vatj. *vadža*; *vadžā tšēli* 'vatjan kieli', *vadžāssi* 'vatjaksi', *vadžalaain* 'vatjalainen') on identtinen *vaaja* (vatj. *vadža*, *vadda*) appellatiivin kanssa (vrt. Sjögren, mts. 561; Thomsen, mts. 235; Setälä, Tietosanakirja X s.v. *Vatjalaiset*; Kalima, mts. 174; Tunkelo, Pääpainottoman lyhyen ja pitkän i:n vaihteluista Itämeren-suomalaisissa kielissä 90). Oletan, että lp. *vuow^lje* appellatiivin kanssa homonyyminen ja etymologisesti identtinen kansallisuuden nimitys, jonka aikaisemmasta olemas-

saolosta voitaneen *vuowjoš* johdannaista pitää todistuksena, on asetettava välittömästi *vatja* nimen yhteyteen; kysymyksessä olisi ikivanha heimonnimi, joka osaltaan kuvastaisi itämerensuomalaisten, nimenomaan vatjalaisten, sekä lappalaisten kesken esihistoriallisena aikana vallinneita läheisiä suhteita.

Kun *vatjan* kielen ja hämäläismurteiden välillä on havaittavissa melkoisia yhtäläisyyksiä, on arveltu, että vatjalaisten ja hämäläisten asuma-alueet ovat muinoin olleet lähekkäin (ks. KETTUNEN Über das Verhältnis der ostseefinnischen Sprachen und die vorgeschichtliche Gruppierung der entsprechenden Völker, ÖES:i aastaraamat 1938 s. 106; vrt. sama, Vir. 1940 s. 140). Mainittujen heimojen nimien pesiytyminen lappalaisten keskuuteen (**vuow^lje ~ sabme*) antanee aiheutta otaksua, että muinainen lappalaisalue olisi puolestaan sijainnut siten, että kosketukset molempiin itämerensuomalaisiin heimoihin kävivät päinsä. Ne lappalaiset, jotka kuuluivat hämäläisten vaikutuspiiriin, olisivat näiltä omaksuneet **šämä* (> *sabme*) nimensä, vatjalaisia lähinnä asuneen lappalaisväestön kutsuessa itseään samalla **vakja* nimellä kuin heidän naapurinsakin. Vatjalaisella taholla on tämän heimon yksityisen jäsenen nimitys (*vadžaraḡin*) muodostettu kantasanasta *-lainen*, *-lajise-* (= lp. *-láš*, *-láž^lžá-*) johtimella. Lisäksi olisi ollut toinenkin johtoperiaate: samalla paikallista ja muunkinlaatuista yhteenkuuluvuutta osoittavalla *-us-*, *-ukse-* johtimella, jolla esim. *taus*, *rinnus*, *tulus*, vir. *karjus* 'paimen' on saatu sanoista *taka*, *rinta*, *tuli*, *karja* (ks. AHLQVIST Suomen kielen rakennus §§ 25, 95; WIEDEMANN Grammatik der ehstnischen Sprache 182—84), olisi johdettu myös **vakjus* resp. **varjus*, jonka jatkajaksi lp. *vuowjoš* tarkoin sopii, **vakja* kansaan kuuluvan henkilön nimeksi.

E itetty hypoteesi ei ehdottomasti edellytä lappalais-hämäläisten ja lappalais-vatjalaisten kosketusten sekä *sabme* ja **vuow^lje* nimien samankäisyttä. Mitä *sabme* nimeen tulee, se on — jos ylipäänsä *sabme ~ hämännastuksen* hyväksymme — tullut lappiin jo ennen *š > h* muutosta eli, kronologisen vertauskohdan mainitakseni, viimeistään vanhimpien, yleisimmin vallitsevan käsityksen mukaan Kristuksen syntymän aikoihin alkaneiden germaanisten lainakosketusten tapahtuessa. *Vuowjoš* sanan kronologiassa tarjoaa jonkinlaisen kiinnekohdan ensi tavun *a > uo* muutos, jota ei ole voitu todeta lappiin kantalappalaisen ajan jälkeen lainautuneissa sanoissa. Kysymystä kantalapin jakautumisajasta käsitelän lähemmin s. 85—86, mutta tässä jo voi huomauttaa, että mainitun vaiheen ja 1000-luvun väliin, jolloin vatjalaisten nimi esiintyy ensi kerran kirjallisissa lähteissä (ks. Suomen suku II 115), mahtuu erinäisiä vuosisatoja. Lp. *vuowjoš* nimen perusteella näyttäisi täten *vatja* nimen

ikä voitavan ulottaa ajassa hyvän matkaa taaksepäin. Aikaisintaan *vuowjoš* on saattanut siirtyä lappalaiselle pohjalle balttilaisten kosketusten kestäessä, samoin kuin *sabme* nimityskin, mikäli myös se on balttilaista perua.

Sen käsityksen mukaan, jota mm. JAAKKOLA sekä eräät venäläiset tutkijat edustavat, vatjalaisten entinen asuma-alue ulottui idässä Olhavanjoelle ja sen ohikin.¹ Historialliset lähteet viittaavat siihen, että lappalaisetkaan eivät ole olleet tuntemattomia näillä tienoin. Muutamissa vanhoissa asiakirjoissa mainitaan lappalaiset ja vatjalaiset vierekkäin, mikä sopii hyvin *vuowjoš* ~ *vatja* rinnastukseemme. Kahdessa tammik. 9. p:nä 1274 päivätyssä kirjeessä, jotka paavi GREGORIUS X lähetti Upsalan ja Linköpingin piispoille, kehoitetaan näitä kirkonmiehiä estämään aseiden kuljetus pakanoille, joiden julmat hyökkäykset uhkaavat kristinuskoa naapurimaissa: » — — — crudelium paganorum, carelie, ingrie, lappie & watlandie — — —». 13. vuosisadalta peräisin olevassa laissa, jonka laatija on ALEKSANTERI NEVSKIN isä JAROSLAV, esiintyvät alueen nimitykset *Лопьская* ja *Вочкая* toistensa yhteydessä; samoin novgorodilaisten Puolan kuninkaan kanssa v. 1471 tekemä sopimus mainitsee *Лопца* maakunnan heti nimien *Ижера*, *Латокка* ja *Водцкая земля* jälkeen. Valaiseva on myös ensinmainitussa venäläisessä lähteessä likeisen naapurialueen nimi *Обонискаая* I. *Обонешская*, joka tarkoitti sekä Äänisjärven länsirantaa että koko Äänisjärven ja Laatokan välistä kannasta. Venäläisten asiakirjojen *лопъ* onkin Sjögrenin mukaan alkuperin juuri näiden molempien suurien järvien rajoittama maa. Edelleen pyhä LAZARIJ kertoo 1300-luvun keskivaiheilla, että Äänisjärven ympärillä asui tuohon aikaan lappalaisia ja tšuudeja. On tosin epäilty, tarkoittiko Lazarijn »lopljane» todella lappalaisia (Setälä, Suomen suku I 186; Ravila, Germanen und Indogermanen 100), koska myös karjalaisesta käytetään näillä paikoin *lappi* nimitystä². Huomautus ei ehkä ole aiheeton, mutta joka tapauksessa *lappi* nimeä lienee pidettävä seudun alkukasukkaiden perintönä. HENRIK LÄTTILÄISEN mainitsema merkillinen

¹ Jaakkola, Suomen varhaishistoria 71—; B. BRIEM *Kylfingar*, APhS IV 46. N. P. BARSOVIIN viitaten sanoo Briem: »Auf Grund eines reichen — — — Materials ist man zu dem Schluss gekommen, dass die Woten die Urbevölkerung einer Gegend bildeten, die sich vom Finnischen Meerbusen und der Narwa an zum Ilmen-See und östlich von ihm bis gegen Tichvin hinzieht.»

² Esim. Paadene (Genetz) *Lappalahe* 'karjalainen'. Samoin BORENIUS-LÄHTEENKORVAN mukaan »Lapin nimellä näet Aunuksen ja Vienan läänin suomalaiset yleisesti jo Äänisjärven tienoilta alkaen nimittävät kutakin paikkaa pohjoisempia, usein hyvinkin likeisiä seutuja» (ks. E. Itkonen, A. A. Borenius-Lähteenkorva, Väh. kirj. LXXXIX 16).

Viron Järvamaan maakunnan itäisimmän osan nimitys *Lappegunda* (*gunda* = kunta), samoin kuin läntisen Inkerinmaan suomalaisten vanha pilkkanimi *laplakat*, jotka on usein asetettu *lappi* nimen yhteyteen, mahdollisesti viittaavat lappalaisten muinaisiin liikuskeluihin Suomenlahden eteläpuolellakin.

Näiden ja muiden samantapaisten tietojen (ks. lähemmin esim. Wiklund, MO V 180—87) valossa tuntuu riittävästi perustellulta Wiklundin päätelmä, että nykyisestä Lapista erillinen »Lapinmaa» on aikoinaan sijainnut Karjalan, Inkerin ja Vatjanmaan läheisyydessä, ts. Laatokan seuduilla (Wiklund, mts. 188; vrt. myös Porthan, Opera Selecta I 60—61, V 42; Sjögren, mts. 342—45). Merkillepantava on niinkään saman tutkijan huomautus (mp.), että täten ehkä tarjoutuu luonteva selitys Saxon käyttämälle sanonnalle »utraque Lappia», kumpikin Lappi¹. Lehrberg (Untersuchungen zur Erläuterung der älteren Geschichte Russlands 214) ja hänen mukaansa v. Düben (Om Lappland och Lapparne 354) ovat arvelleet »utraque Lappian» tarkoittaneen lappalaisalueita Pohjanlahden molemmin puolin, mutta, kuten Wiklund huomauttaa C. G. STYFFEEN viitaten, vanhimpina aikoina ei näiden seutujen välillä tehty maantieteellisessä katsannossa mitään eroa, vaan yhteisnimeen »Norra botten» sisältyi Pohjanlahden sekä länsi- että itäpuoli.

Jos tarkastelee niitä useinkin tosin vain viittauksenomaisia (paikannimiin, kansantarinoihin yms. perustuvia) tietoja, joita lappalaisten muinaisesta levinneisyydestä on olemassa, niin tuntuu mahdollomalta, että koko näin hahmottuvalla suunnattomalla, Aunuksesta ja Vienan Karjalasta yli Suomen Jäämeren rannikolle saakka ulottuvalla alueella olisi milloinkaan voinut olla vakinaista lappalaisasutusta. Mikäli niin olisi ollut laita, lappalaiset olisivat olleet sangen suuri kansa, jonka keskinäisen yhteyden — myös kielellisessä suhteessa — pitäisi olettaa pirstoutuneen jo niin varhain, että jouduttaisiin ilmeiseen ristiriitaan vertailevan kielen tutkimuksen tulosten kanssa. Ainoaksi mahdollisuudeksi jää, että entisajan lappalaiset ovat olleet paikasta toiseen laajalti liikkuvia vaeltajia. Metsästyksen harjoittamisen vuoksi näin suurisuuntainen retkeily tuskin olisi ollut tarpeen. Sen sijaan ymmärrämme tällaisen kiertelevän elämäntavan hyvin, jos otaksumme, kuten aikoinaan jo Lehrberg (mts. 210—11), lappalaisten olleen esihistoriallisista ajoista asti nomadeja. Niin varmaan

¹ Saxo kertoo, kuinka kuningas Frode »prouincias Helsingorum, Iarnberorum et Iamtorum, cum utraque Lappia, Dimaro cuidam procurandas attribuit» ja kuinka hän myös asetti Erikin tämän kukistamien kansojen kuninkaaksi »ac preterea Helsingiam ei cum utraque Lappia, Finniam quoque et Estiam annuo stipendiorum iure contribuit».

onkin ollut; lappalaisten poronhoito ei saattane alkuperäänsä katsoen olla erotettavissa samojedien y.m. Siperian kansojen paimentolaisuudesta, kuten jotkut detaljien kaavamaiseen erittelyyn viehtyneet tutkijat kyläkin ovat tahtoneet väittää (esim. Wiklund, Reallexikon der Vorgesichte III 367). Siirtyminen loppuunkulutetuilta laidunmailta uusille on pitänyt kansan alituisesti liikkeellä, ja porojen vaeltelut lienevät suuressa määrin ohjanneet lappalaisten kulkureittejä. Kevät- ja syysmuutossa paimentolaislappalaiset yhäkin joutuvat porokarjojansa seuraten nopeassa tahdissa siirtymään jopa satoja kilometrejä. Entisaikaisissa erämaissa, joissa ei ollut mitään etenemistä estäviä rajoja, yksityisten perhekuntien liikkumatila on tietysti ollut nykyistään vielä paljon avarampi ja kiertomatkat sen mukaisesti pitempiä. Mahdollisesti lappalaiset ovat juuri tällä tapaa löytäneet tiensä Peräpohjolaan, aina Jäämeren rantamille, joille muuten vieläkin ruijalaisten porot vaistonsa vetäminä hakeutuvat kuumimpana kesäaikana. On varsin todennäköistä, että ne lappalaiset, joiden Ptolemaios tiesi Skandian pohjoisilla seuduilla asustavan, eivät ole olleet muita kuin poropaimenia, jotka silloin tällöin saapuivat ehkä hyvinkin pitkien taivalten takaa rannikolla asuvien skandinaavien näköpiiriin. Ja vielä paljon myöhempinäkin aikoina, esim. 800-luvulla, jolloin Lapin sisäosiin jo lienee pysyvästi pesiytynyt lappalaisia, näyttää Ruijan ranta olleen vailla kiinteää lappalaisasutusta. Kuvaava on tässä suhteessa OTTARIN tunnettu kertomus purjehdusretkestään Haalogalannista Vienajoen suulle (870-luvulta). Siitä käy ilmi, että joitakin kalastus-, metsästys- ja linnustusmatkoilla olevia lappalaisia tosin oleili Jäämeren liepeillä, mutta Ottar useampaan otteeseen nimenomaan ilmoittaa rannikon näitä satunnaisia kävijöitä lukuunottamatta olleen aivan asumaton (vrt. QVIGSTAD Nord. Lehnw. 66—67; Jaakkola, mts. 48—49). Olettaessaan »koko nykyisen Lapin sekä Norjan Ruijan» jo tuolloin lappalaisten asuttamaksi Wiklund (UL 20) tuntuu menevän niukkoja lähteitään pitemmälle.

Läntisen Etelä-Suomen puolella lappalaiset eivät liene koskaan olleet vakituisia asukkaita. Wiklund on varmaankin oikeassa selittäessään, että täällä päin tavattavat lukuisat *lappi*-alkuiset paikannimet ovat korkeintaan muistoa kiertelevien lappalaisten tilapäisistä oleskeluista, eivätkä kelpaa todistukseksi aikaisemman lappalaisasutuksen olemassaolosta (MO V 192). Kiinteän asutuksen odottaisi johtaneen kosketuksiin suomalaisten kanssa. Jos niitä olisi tällä taholla todella tapahtunut, niin sikäläisten murteiden viittaukset siihen suuntaan tuskin voisivat olla niin niukkoja — mikäli muutamien harvojen paikannimien otaksuttu lappalaisperäisyys jätetään huomioonottamatta, voi sanoa: olemattomia —

kuin nyt on laita. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että karjalassa Suomen Etelä-Karjalan murteita myöten on suomalais-lappalaisia erikoiskosketuksia osoittavia sanoja, puhumattakaan Savon seuduilta ylöspäin siirryttäessä vähitellen enenevistä lappalaisista lainasanoista, jotka ainakin jo Iin—Pudasjärven linjalta lähtien muodostavat varsin oleellisen osan pohjoismurteittemme sanastossa (ks. ÄIMÄ Lappal. lainasanoja suomen murteissa 4—5). Savon ja Hämeen lappalaiset, joista on tietoja vielä melko myöhäiseltä ajalta (ks. Wiklund, MO V 176—79), lienevät jo kuuluneet heimon varsinaisen, luullakseni Laatokan itäpuolella sijainneesta lähtökohdasta levinneen retkeilyalueen etelä-läntiseen periferiaan, alueen, jonka eteläisimmän suomenpuolisen asutuskeskuksen muodosti keskiajan lopulle ehdittäessä Maanselän kylä Kuusamossa.

Lappalaisten kaukoretkeilyt ovat varhain johtaneet heidät yhteyteen skandinaavien kanssa, mistä lapin kielessä on säilynyt lukuisia todisteita. Osaksi ja ehkä pääasiallisesti nämä kosketukset ovat tapahtuneet Jäämeren rannikolla; paikanmääräysten kannalta ovat erittäin tärkeitä muuttamat skandinaavisperäiset nimet, kuten *Mākkār-aw'jo* 'Magerøy', joiden äänneasu osoittaa niiden lainautuneen lappiin jo kantaskandinaavisena aikana. Mutta huomionarvoiselta tuntuu myös Setälän arvelu, että osaksi kosketusten tapahtumapaikkana on voinut olla Suomi (Suomen suku I 186). Ruotsista siirtyneen väestön, jonka arkeologit katsovat oleskelleen Etelä-Pohjanmaalla vv:n 200—750 välisenä aikana ja jolta löytöjen perusteella mm. juuri lappalaisten on otaksuttu saaneen vaikutteita¹, sopisi hyvin edellyttää toimineen kielellistenkin lainojen välittäjänä.

Vanhimpien skand. lainasanojen, joista eräät Wiklund arvioi saaduiksi ennen v. 300 jKr. (ks. UL 166, MO V 226), tasainen levinneisyys kautta koko avaran ja hajanaisen lappalaisen kielialueen on luultavasti parhaiten ymmärrettävissä siten, että laajaulotteiset kiertomatkat eivät pitkiin aikoihin merkinneet lappalaisten keskinäisen yhteyden lopullista katkeamista. Lapin murteet ovat tosin suuressa määrin toisistaan poikkeavia, mutta historiallisesta perspektiivistä tarkasteltuina eroavuudet nähdäkseni vaikuttavat suhteellisen myöhäisen, nopeasti tapahtuneen erikoiskehityksen aiheuttamilta. Kantalappi näyttää olleen hyvinkin yhtenäisen kielimuoto. Wiklund otaksui lähinnä tiettyjen skand. lainasanoissa tavat-

¹ »Suupohjan pohjoisosasta on tältä ajalta merkkejä Sisä-Suomen kiertelevästä väestöstä, joka todennäköisesti oli *lappalaista* ja joka ylläpiti suhteita ja sai vaikutteita pohjoisen Itä-Euroopan »suomalais»kulttuurista. On merkittävää, että se väestö on Suupohjan pohjoisimmassa nurkkauksessa, siinä missä erämaa alkoi, siis skandinaavisen asutuksen rajalla, omaksunut skandinaavisen *hautamuodon*, jota Sisä-Suomen erämaista emme tunne» (A. M. TALLGREN Suomen muinaisuus 150).

tavien tuntomerkkien nojalla sen jatkuneen jakautumattomana vielä kantaskandinaavisen ajan päättyessä, ainakin 8. vuosisadalle asti jKr. (UL 14—). Setälä päätteli kantalappia puhutun vielä vv:n 400—800 välillä (Suomen suku I 186). Ravila on epäillyt, onko kantalappalainen kausi voinut kestää näin myöhään, vedoten mm. siihen, että 9. vuosisadalta on tietoja lappalaisista pitkällä, Nordlandista Kuolan niemimaalle saakka ulottuvalla vyöhykkeellä. Tällainen asuinpaikkojen hajanaisuus edellyttää myös kielen differentioitumista, ja Ravila arvelee, että esim. itäisiin lapinmurteisiin olisi huomattava osa skand. lainasanoja kulkeutunut muiden murteiden välityksellä (mts. 105). Ajatus, että lapin nykymurteisiin periytyneitä selviä murre-eroja olisi jo tällöin ilmennyt, on mielestäni jonkin verran rohkea, olletikin kun nuo vanhimmat lappalaisia koskevat tiedot eivät lainkaan valaise tärkeää kysymystä, oliko asutus eri esiintymispaikoillaan jo ehtinyt saada edes jossakin määrin kiinteän luonteen. Avoimeksi tietysti jää mahdollisuus, että pienehköjä väestöryhmiä on saattanut varhain joutua erilleen kantalappalaisen kansan pääosan yhteydestä ja kielellisestikin erikoistua, mutta tämmöiset kantalapin haaraumat, jos niitä on ollut, ovat häipyneet jäljettömiin. Kun toisaalta kantalappi itsessään on ollut sangen monimuotoinen ja omintakeinen systeemi, jommoisen syntyminen edellyttää pitkällistä erikoiskehitystä, on tässäkin eräs syy, joka pakottaa noudattamaan kaikkea varovaisuutta Wiklundin tulosta tarkistettaessa. Tinkimisen varaa mahdollisesti on, mutta ei paljoa.

Myöhäiskantalappalainen kielialue on Wiklundin mukaan (UL 20) käsittänyt Skandinavian niemimaan pohjoiset osat, Kuolan niemimaan, Sisä-Suomen ja sitä lähinnä olevat venäjänpuoliset seudut. Tätä määritelmää ei voi leimata suorastaan erheelliseksi, koska on luultavaa, että koko tällä vyöhykkeellä todella on lappalaisia liikuskelleet. Mutta sitä paitsi lappalaisilla on p.o. kauden loppupuolelle asti täytynyt olla suppeampirajainen varsinainen kotiseutunsa, joka muodosti heidän laajojen retkeilyjensä keskuksen. Ravilan mielestä saattaisivat kantalappalaisten olinpaikat olla etsittävässä Vienanmeren vaiheilta (mts. 107). Myöhäiskantalappalainen asutus onkin ehkä jo lähestynyt näitä seutuja, mutta varhemmin se on arvattavasti ainakin etelälaidallaan sijainnut Laatokan—Äänisjärven ympäristössä, juuri tuon Sjögrenin ja Wiklundin oletaman eteläisen Lapinmaan tienoilla, josta käsin voimme lapin kielen todistuksen nojalla varhaiskantasuomalaiseen aikaan ulottuvien ja ohi myöhäiskantasuomalaisen ajan jatkuneiden kosketusten suomalaisiin heimoihin luontevimmin kuvitella tapahtuneen (vrt. Kaliman edelläm. käsitystä).

Kantalappalaisen kansan hajaantuessa lienee ainoastaan pienehkö osa jäänyt, nähtävästi paimentolaisuudesta luopuneena ja kiinteän elintavan omaksuneena, entisille olosijoilleen (vrt. Porthan, Opera Selecta V 42), missä heitä kirjallisista tiedoista päätellen on tavattu vielä keskiajan loppupuolella. Lappalaisten vetäytyminen pohjoisiin erämaihin on saattanut aiheutua useanlaatuisista tekijöistä. Lapin laajojen jäkälämaiden on varmaan havaittu soveltuvan mitä parhaiten poronhoidon harjoittamiseen; asettumalla pysyvästi niille on päästy ylettömän pitkistä ja vaivalloisista kiertomatkoista. Toinen todennäköinen syy, mistä Sjögrenkin huomauttaa (mts. 347), on ollut uuden asutuksen leviäminen rajantakaiseen Karjalaan; tulokkaat ovat työntäneet lappalaiset tieltään, kenties väkivalloin. Siihen viitanee lappalaisten elinvoimainen *čudde*-traditio, joka on tunnettu Kuolan niemimaalta etelälappalaisten alueelle asti. *Čuddet* ovat ryövärkansaa, joka on joskus kierrellyt hävittämässä Lapinmaata. Tarinasikermään on aikojen kuluessa luultavasti kutoutunut lisäpiirteitä, mutta sen alkuperä juontuneen hyvin varhaiselta kaudelta. Sitä osoittaa itse *čudde* nimi, joka vanhastaan on asetettu venäläisten erinäisistä suomalaisista heimoista käyttämän *tšud* nimen yhteyteen. Erittäin mielenkiintoisessa tšuudeja koskevassa esityksessään Jaakkola katsoo, että lappalaisten satujen tšuudit olivat historiallisissa lähteissä mainittuja »taipaleentakaisia tšuudeja», jotka hän samastaa muinaisiin permalaisiin eli bjarmeihin, otaksuen heitä vatjalaissyntyisiksi kauppaliikenteen harjoittajiksi Vienajoen laaksossa. Lapin tšuuditarinat olisivat muistoja »tšuudien muinaisista kaukoretkistä ja lappalaisten ja tšuudien, s.o. vatjalaisten, kesken kerran vallinneesta suuresta taisteluajasta» (mts. 277). Jaakkolan käsityksen mukaan myös Egilin sagan mainitsemat *kylfingit*, joiden TOROLV KVEDULVINPOIKA, norjalainen Lapinverottaja 870-luvulla, sai kuulla hyökänneen idästä päin ryöstämään Ruijaa, olivat näitä samoja taipaleentakaisia tšuudeja. Kylfingien nimestä johtuu vanhoissa venäläisissä lähteissä varjagien rinnalla etuoikeutetun kansanluokan asemassa esiintyvien *kolbjagien* nimi. Kysymyksessä on Jaakkolan mukaan alkuperin tšuudien aseellis-kaupallinen muinaisjärjestö, skandinaavisten varjagien rinnakkaisilmiö. Myöskin pietarilainen kielentutkija B. Briem on Jaakkolan tavoin päätenyt olettamaan kylfingien vatjalaisperäisyyttä. Briem perustaa tulkintansa kylfingien kyläkin skandinaaviseen nimeen, joka on »syntynyt sanasta *kolfr* (vaaja) tai *kylfa* (nuija)» (Tietosanakirja IV s.v. *Kolbjagit*). Hyläten aikaisemman selityksen, että nimi johtonsa puolesta tarkoittaisi 'nuijamiestä, nuijalla varustettua taistelijaa', Briem otaksuu, että se ei ole muuta kuin käännös vatjalaisten omakielisestä nimestä ja merkitsisi siis 'vaajalaista' (APhS IV

40—48). Ts. tässä olisi paralleeli venäläisten *Klin* nimelle, joka esiintyy v. 1132 vastaamassa Henrik Lättiläisen mainitsemaa Tarton pohjoisen piirin *Wagia*, *Wagya*, *Waiga* nimeä ja on saatu kääntämällä tämän itämerensuomal. nimen pohjana oleva appellatiivi venäjäksi (ven. *клинь* 'vaaja, nalkki, telkin, kiila; kaira, kaista'; ks. Sjögren, mts. 500—502). Briem tähdentää sitä, että käännöslainoihin turvautuminen vieraskielisten erisnimien kohdalta oli sekä skandinaavien että venäläisten kesken aivan tavallista. Hänen etymologiansa ei kylläkään näy germanistien taholta saaneen ainakaan yksimielistä kannatusta. Vanhaa käsitystä kylfingien skandinaavisuudesta puolustaa esim. AD. STENDER-PETERSEN, jonka Briemiin kohdistamalta polemiikilta (APhS VII 181—92) tosin tuntuu melkoisessa määrin kärki taittuvan, jos ottaa huomioon Jaakkolan tuloksen, että kylfingit—kolbjagit eivät tarkoittaneet vatjalaisia ylimalkaan, vaan erityistä heidän muodostamaansa järjestöä. Stender-Petersen antaa nimestä oman, sinänsä luontevan selityksen, että sen pohjana olisi *kolfr* merkityksessä 'selskabelig Sammenkomst jne.' (FRITZNER Ordbog over det gamle norske Sprog, s.v. *kolfr* 5); kylfingit olisivat olleet skandinaavinen erikoisjärjestö. Samoin on muuten tämän nimen jo ennen mainittua tutkijaa selittänyt KARSTEN (Germanisch-finnische Lehnwortstudien 214, alam.).

Jos Briemin ja Jaakkolan näkemys kylfingeistä on oikea ja jos jälkimmäiseen tutkijaan yhtyen samastamme kylfingit lappalaisten tarinoiden tšuuudeihin, olisi kai vatjalaisten ja lappalaisten entisten hyvien suhteiden, joita molempien kansojen yhteinen *vatja* ~ *vuowjoš* nimi edellyttäneen, katsottava aikojen kuluessa muuttuneen huonommiksi; lappalaiset ehkä olivat joutuneet kokemaan vatjalaisten sortoa, maksamaan heille raskaita veroja jne. Pyrkimys pois vatjalaisten ikeestä olisi voinut osaltaan edistää siirtymistä pohjan perukoille, ja toisaalta olisi ymmärrettävää, että vatjalaiset eivät mielellään tahtoneet laskea lappalaisia pois valtapiiristään, vaan tekivät heidän uusille asuinpaikoilleenkin senlaatuksia ryöstöretkiä, joista Torolv Kvedulvinpoika tietää kertoa.

Lp. *čudde* sana on monessa suhteessa arvoituksellinen. Outoa on jo se, että tämä sana on tunnettu vain lapista ja venäjystä, joiden kielten puhujilla ei varmaankaan ole ollut tilaisuutta kosketuksiin kantalappalaisena aikana, johon lp. *čudde* niin äännerakenteensa kuin levintänsä puolesta tuntuisi palautuvan. Ven. *tšud'* nimen alkuperästä on annettu useampia selityksiä; niinpä sen on katsottu olevan germaaninen sana, samaa juurta kuin gootin *thiuda* 'kansa', tai sitä on pidetty omaperäisenä, vrt. kirkkoslaav. *štud* 'jättiläinen'; *štužd'*, ven. *tšužoj* 'vieras, outo' (ks. Tietosanakirja IX, s.v. *Tšuuudit*); eräät tutkijat taas näkevät nimen juuret suo-

malais-ugrilaisella taholla, mahdollisesti se olisi ollut suomalaisten heimojen muin isen alkukansan nimitys. Ensinmainittuun vaihtoehtoon liittyen Jaakkola otaksuu *tšuudi* nimen ruotsalaisten varjagien antamaksi, siis < skand. *þjóð* 'kansa' (mts. 102). Tähän sanaan lp. *čudde* ei saata ainakaan välittömästi palautua, sillä lapin skand. lainasanoissa ei alkukielen sananalkuista *þ*-äännettä ole milloinkaan korvattu *č*:llä, vaan aina *d*:llä; huom. tässä yhteydessä erityisesti lp. *diew'do* 'aviomies, täysikasvuinen mies' < kantaskand. **þeudō* 'kansa' (vrt. Qvigstad, Nord. Lehnw. 13—14, 129—30; Wiklund, Lule-lapp. Wörterb. 144). Yritykset johtaa *tšuudi* sana venäjältä Wiklund leimaa kansanetymologioiksi (MO V 196), pitäen sen suomalaisperäisyyttä epäilemättömänä (Reallexikon der Vorgeschichte III 366). Äänneasultaan lp. *čudde* kieltämättä tuntuisikin kuuluvan vanhaan suom.-ugr. sanakerrostumaan; alkumuoto olisi **šūda* resp. **tšūda* (sanan sisällä *š* myös vahvassa asteessa).

Jos lappalaiset olisivat entisaikoina *čudde* nimellä tarkoittaneet nimenomaan vatjalaista, niin he olisivat omaksuneet *vuowjoš* nimen yksistään itselleen (mainittakoon, että esim. koltat katsovat *sám-m^elq̄ž* 'lappalainen' nimen kuuluvan lähinnä juuri heille; muista heimoista käytetään paikallisuutta osoittavia alanimityksiä, esim. *oàn^rrôš* 'inarinlappalainen', *vuõr^tlôš* 'Varangin tunturilappalainen' jne.), tai mikäli he jatkuvasti hyväksyivät vatjalaisetkin vanhan **vakja* nimen perillisiksi, *čudde* olisi kenties ollut viimeksimainituista käytetty halventavansävyinen sivunimitys (kuten esim. suomessa *ryssä* ja lapissa *lad'děláš* 'lantalainen' ovat *venäläinen* ja *suobmeláš* 'suomalainen' nimien pejoratiivisia synonyymeja).

Viivyttyni pitkähkösti mietteissä, joihin *vuowjoš* ja *vatja* nimien mahdollinen yhteenkuuluvuus tuntuu antavan aiheetta, palaan tarkastelemaan *lappi* nimeä. Jo varhain ovat eräät tutkijat antaneet skand. *lapp* sanan syntyedellytyksistä luontevalta vaikuttavan selityksen: se on muodostunut vanhan sekä lappalaisia että suomalaisia tarkoittaneen *finne* nimityksen kiteytyttyä merkitsemään yksistään jälkimmäisiä, jolloin lappalaisten varalle oli toinen nimi selvyuden vuoksi tarpeen (esim. Lehrberg, mts. 213—14; Jaakkola, mts. 21). Uuden nimen tarve on ilmennyt skandinaavien perehdyttyä paremmin kansallisuusoloihin Pohjanlahden itäpuolella. Tämän hypoteesin valossa olisi aivan luonnollista yrittää etsiä selvitystä nimen alkuperään skand. kielistä, etenkin kun suomen sanavarat eivät edistä arvoituksen ratkaisua enemmän tai vähemmän keino-
tekoisten olettamusten astetta pitemmälle. Ne skandinaavit, jotka tulisivat kysymykseen *lapp*, *lappi* nimen luojina, eivät tietenkään olleet norjalaisia, joilla *finne* nykyisinkin vielä tarkoittaa lappalaista. Ruotsalaiset, jotka parhaiten sopisivat nimen antajiksi, ovat omaan maahansa rajoit-

tuvilla alueilla joutuneet lappalaisten kanssa kosketuksiin vasta n. v:n 1320 tienoilla (ks. v. Düben, mts. 412) eli toistasataa vuotta myöhemmin kuin *lapp* sana oli alkanut esiintyä kirjallisuudessa. Mutta nimen ovat ruotsin kieleen saattaneet välittää ensinnäkin nuo Etelä-Pohjanmaalla v:n 750 vaiheille asuneet ruotsalaiset, jotka olivat jatkuvassa yhteydessä emämaahansa sekä ilmeisesti kosketuksissa myös Satakunnan ja Hämeen suomalaisväestön kanssa (Tallgren, mp.); toiseksi on huomioonotettava ruotsalaiset varjagit, joiden 800-luvulla virinnyt vilkas kaupparetkeily suuntautui itään päin Laatokan seuduille ja Olhavanjoen laakson kautta etelään aina Mustallemerelle asti. On hyvin luultavaa, että he esim. vatalaismailla liikkueensa tulivat nähneeksi lappalaisiakin. Olettakaamme, että ruotsalaisten tapaamat lappalaiset olivat niitä, jotka käyttivät kansallisuudestaan nimeä **vuowlje*, *vuowjoš*, ja että ruotsalaiset heitä nimitäessään turvautuivat samaan käännöslainamenetelmään, johon ven. *Klin* ja mahdollisesti skand. *kylfing* nimi perustuu. Jos heimonnimen **vuowlje* ohella esiintyvä homonyyminen appellatiivi oli jo tuolloin kehittynyt merkitsemään samaa kuin nykyisin, nim. '(kiilanmuotoista) kangas-tilkkua l. kairaa', niin olisi varsin luonnollista, että skandinaavit käänsivät nimen sanalla *lapp*, jonka varsinainen merkitys ruotsin nykymurteisakin on 'liten bit af tyg eller skinn' (RIETZ Svenskt Dialekt-lexikon s.v. *lapp* 1). Lisätodistuksena siitä, miten hyvin lp. *vuowlje* ja skand. *lapp* substantiivit vastaavat toisiaan, mainittakoon, että yksi STOCKFLETHIN norjalais-lappalaisessa sanakirjassaan esittämistä *lap* sanan vastineista on juuri *vuoiwe* (Norsk-lappisk Ordbog s.v. *Lap*) ja että LINDAHL-ÖHRLING kääntää *vuoiwe* sanasta johdetun *vuoiwet* verbin 'sätta en l a p p eller en skarf på en klädning'. Huom. myös HALÁSZIN lp. Pit. *vo'livé* (*vuivé*, *vüivé*) sanan selitys: 'keilförmiges stück in kleidern, zeltdecken etc.; l a p p e n'. Näin tultaisiin takaisin Niureniuksen ja Högströmin ehdottamaan etymologiaan, vaikka toisenlaisin perusteluin.

Esitetyn selityskokeen mukaan sm. *lappi*, *lappalainen* olisivat skandinaavisia lainasanoja. Lähin syy, miksi Wiklundin mielestä tällainen ratkaisu ei voisi tulla kysymykseen, on sanan puuttuminen norjasta, mutta tämäkin seikka on selityksessämme otettu huomioon. Kun *lapp* sana soveltuu hyvin suomalaiseen fonetiikkaan, voimme sanoa, että ainakin siltä kannalta sen lainautuminen kieleemme on käynyt vaivattomasti. Lainaotuksen valossa on lisäksi *lapin* muuten oudostuttava *i*-vartalaisuus odotuksenmukainen. (*Lappalainen* muodon 2. tavun *a* on, kuten myös *a* sanassa *ruotsalainen*, tietysti *suomalainen* muodon analogiaa; koko *lappalainen* lienee kehittynyt verraten myöhään, sillä *lappikin* on alkuperin ilmeisesti tarkoittanut 'lappalaista', mikä merkitys on säilynyt kansan-

kielessä.) Suomen kielessä — ellei koko kielialueella, niin kumminkin osassa sitä — on epäilemättä jo aikaisemmin ollut joku lappalaista tarkoittava nimitys, joka siis olisi syrjäytynyt uuden tulokkaan tieltä. Olisikohan se ollut kansanrunoudessa *lapin* ja *lappalaisen* synonyymina usein esiintyvä *turja*, *turjalainen*, joka (tai paremminkin sen etuvokaalinen variantti *tyrjä*, *-läinen*) sopisi suorastaan lpT *Tarje* 'Turja, itäisin osa Kuollan Lappia' (*tarjas* 'turjaksi', *Tarje kill* 'Turjan murre', *Tarje olmuj* l. *Tarjalaj*, *-jelaj* 'Turjan lappalainen') nimityksen ikivanhaan kielenyhteyteen perustuvaksi vastineeksi? Kun Etelä-Pohjanmaalla *lappalainen* oli vielä 1500-luvulla tavallinen ja kaiketi pahanlaatuinen herjasana, koska sen käyttämisestä saattoi saada sakkoja (Karsten, *Äldre germansk kultur i Finland* belyst av ortnamnen 19, alam.; *Studier i nordisk filologi* II), on lähellä otaksua, että se on alkuaan ollut vahvasti pejoratiivinen nimitys, joka semmoisena varmaan halukkaasti omaksuttiin käytäntöön ja ennen pitkää löi laudalta entisen, affektiltaan ehkä lievemmän ilmauksen. Nimen negatiivinen affekti voisi olla peräisin jo skandinaavisesta lainanantajakielestä, jossa sanaan sen aikoinaan ymmärretyn merkityksen («tilkku», «paikka», «tilkkukansa» tms.) takia helposti liittyi väheksyvää sävyä. On syytä muistuttaa, että lappalaiset itse ovat tätä naapurikansojen heille antamaa nimeä pitäneet halventavana ja sitä vieroksuneet, kuten monet vanhemman polven tiedemiehet, esim. Niurenius (*Lappland* 1), P. Læstadius¹, Lehrberg (mts. 214—15) ja Castrén (mts. 6), ilmoittavat. Se seikka, että Ruotsin etelämpien lappalaisseutujen nykyisin täysin kaksikieliset asukkaat yleiseen assosioivat *lapp* nimen homonyymiseen appellatiiviin ja sen vuoksi käsittävät sen haukkumanimeksi, ei tietenkään riitä selittämään yllämainittua ilmiötä; korkeintaan voimme viitata vanhaan lauseparteen historian toistumisesta.

Olen luonnollisesti joutunut harkitsemaan sitäkin mahdollisuutta, että *vuowjoš* ja *lapp* nimien suhde selittyisi päinvastaiseen suuntaan tapahtuneen lainauksen kautta, jolloin *vuowjoš* olisi samanlainen ruotsalaisen lappalaisnimen etymologointiin perustuva, tilapäisesti tekaistu ilmaus kuin etelälappalaisen Tännäsin murteen *rù·òηεεε* 'Lappe (als Übersetzung des schw. Wortes *lapp* «Flicken»)' (lp. substantiivin tavall. merkitys on 'paikka; tilkku'). Ehkäpä lp. sanan säilyminen yhden ainoan tiedon varassa myös halutaan tulkita todistukseksi sen alkuperäisestä ahdasalaisuudesta ja satunnaisesta (sala- tai leikillisen kielen mukaisesta) luonteesta. Viimeksimainitun huomautuksen aiheettomuus käy kuitenkin ilmeiseksi, jos ottaa huomioon Gananderin käsittelemän murteen arkaistisen laadun. Enon-

¹ »Ett föraktligt begrepp måtte Finnarna från början fästet dervid, efter det ännu är Lapparna obehagligt» (*Journal* II 476).

tekiön oppinut kappalainen on onnistunut tallettamaan suppeahkoon kielioppiinsa runsaasti nykyisin harvinaista tai kokonaan kadonnutta ainesta¹, ajattelimme pa sitten kielen yleistä rakennetta tai sen sanavarastoa (esim. s. 144 mainittu *Enuodags* 'origo amnis, hwarest åån hafwer sin början', jota ei missään enää tavattane appellatiivina, selvittää *Enontekiön* lapin-kielisen nimen alkumerkityksen; huom., että sekä Muonion- että Ounasjoki alkavat juuri Enontekiön pitäjän alueella). Kaihomielin tulee ajatelleeksi, miten korvaamattomia arvoja lieneekään hävinnyt Gananderin kahden lapin sanakirjan käsikirjoitusten mukana. — Ruots. *lapp* ja *lp. vuowlje* ovat kyllä synonyymeja, mutta siten, että edellinen on merkitykseltään väljempi kuin jälkimmäinen. Sen vuoksi on ymmärrettävää, että lapin sana on saatettu kääntää ruotsiksi sanalla *lapp*, mutta tuntuu vaikeammalta otaksua, että viimeksimainittua lapinnettaessa olisi valittu varsin ahdasmerkityksinen *vuowlje* (= ruots. kil, skarv, våd), kun lähempänä olisi ollut esim. *duoghås* 'lapp, flik (av tõi, skinn el. jern)' (= Tännäs τὴ·ὀησεε) tai vaikkapa sellainen Gananderin tuntema sana kuin *Nialotas* 'assumentum, en lapp, som kläder lappas med' (s. 8). Entä miksi *vuowlje* vartaloon olisi ollenkaan liitetty tuota harvinaisenpuoleista ja funktioltaan monivivahteista -oš suffiksia, joka tässä tapauksessa olisi vain haitannut nimen pohjana olevan sukkeluuden tajuamista? Ja vihdoin tämäläinen, asiallisessa kielenkäytössä tarpeeton käännöslaina voi saada edes jonkinmoista käytäntöä vain siellä, missä ruotsia hyvin ymmärretään (kuten esim. svetisismien kyllästäjän etelälapin alueella). Ruotsin lappalaiset ymmärtävät maan pääkieltä vasta Luulajan ja Piitimen Lapin seuduilta alkaen, mutta Luulajasta pohjoiseen äidinkiensä ohella vain suomea (ks. Wiklund, *Lärobok i lapska språket* 4). Jos siis Enontekiön—Kaaresuvannon tienoilla ei vielä kukaan osata ruotsin kieltä, niin ainakin kaksisataa vuotta takaperin sikäläiset lappalaiset olivat ruotsin suhteen täysiä ummikoita; eihän heillä ollut minkäänlaisia kosketuksiakaan ruotsalaisen väestön kanssa. *Vuowjoš* nimeä on niin ollen mahdoton selittää ruotsalai-peräiseksi käännöslainaksi.

Miksi **vuowlje*, *vuowjoš* nimi on lappalaisten keskuudessa täydelleen

¹ Sivumennen huomautettakoon, että tornionlappalaisten alituiset muutot etelämmäs tai Norjaan vaikeiden elinolosuhteiden, suuriksi katsottujen verojen ja kaivostöihin joutumisen pelon yms. takia, joista on tietoja jo 1500-luvulta alkaen, ovat voineet melkoisesti köyhdyttää sikäläisiä murteitakin. Esim. vv. 1754—1767 riehui Jukkasjärvellä, Enontekiön silloisessa emäseurakunnassa, tuhoisaa porotautia, jonka johdosta huonoon taloudelliseen asemaan joutuneita lappalaisia muutti pois suurin joukoin, niin että asukasluku aleni 1390:stä 749:ään. Samasta syystä Enontekiön (s.o. Enontekiön—Kaaresuvannon) väkiluku väheni vv. 1795—1800 945:stä 875:een. Ks. Qvigstad, *Die lappischen Dialekte in Norwegen* 6—8.

unohtunut, ei ole enää nähtävissä. Emme tiedä sitäkään, onko kansallisuuden nimittäminen kahdella tapaa (*sabme* ~ *vuowjoš*) käsitettävä merkiksi siitä, että kantalappalaiset jakautuivat kahteen (tai ehkä useampaankin) erilliseen heimoon, vai oliko *sabme* yhteisnimi ja *vuowjoš* siihen verrattuna samanlainen alaheimon nimitys kuin nykyään esim. *ánaráš* 'inarinlappalainen' tai *nuor'táláš* 'koltta'. Arvailuille tarjoutuu monenlaisia mahdollisuuksia. Kenties *vuowjoš* heimo oli *sabme* heimoa vähälukuisempi ja aikojen kuluessa sulautui siihen, sen nimen kuitenkin säilyessä sivunimenä verraten kauan. Lappalaisten joukkomuutto pohjanperille ja asutuksen järjestäytyminen uudella tapaa on jo sinänsä saattanut viedä vanhat heimorajat sekaisin, etenkin jos ne eivät ole olleet jyrkkiä. Tietynlaatuisella muotivirtauksellakin on voinut olla osansa yhden ainoan nimityksen pääsemisessä valta-asemaan.

Huvin vuoksi viitattakoon lopuksi näennäiseen yhtäläisyyteen, joka vallitsee lapin **vuowlje*, *vuowjoš* ja kansanrunojemme *Vuoja*, *Vuoja*, *Vuojola* nimien välillä. MIKKOLA (Suom. Tiedeakat. esit. ja pöytäk. 1908 s. 11) ja Setälä (Suom. Tiedeakat. toim. B XXVII 396—408) ovat yhdistäneet viimeksimainitun nimipesyeen liett. *Vókia*, lät. *Vāca* 'Saksa' nimeen. Setälän mukaan sm. *Vuoja*, *Vuoja* < ksm. **uōγjo*, **uōγja* < baltt. **vōkjo*, **vōkja*; se olisi vanhin suomalaisten tuntema germaanisen kansallisuuden nimitys. Lapin **vuowlje* nimellä, joka kyllä voisi palautua yhtä hyvin **vōkja* kuin **vakja* asuun, ei tietenkään voi olla mitään alkuperän yhteyttä sm. *Vuoja*, *Vuoja* sanan kanssa, mutta toisaalta ei liene vallan mahdotonta, että runojen *Vuojolan* ja *vuojolaisen* siirtymistä *Lapin* ja *lappalaisen* kertosoiksi, missä asemassa ne välistä tapaamme, on nimen merkityksen hämääntyä saattanut helpottaa lappalaisten itsestään käyttämä, suomalaistenkin korviin ehkä kantautunut samansointinen *vuowjoš* nimitys.

Erkki Itkonen.

Venäläisten »suomea».

Vuosisatamme alussa olivat useimmat Suomessa käyneet venäläiset, varsinkin pietarilaiset, osaavinaan ainakin kaksi sanaa suomea: »ei muista», mitkä heidän mielestään tarkoittivat 'en ymmärrä'. Tämä seikka on kyläkin sopusoinnussa länsisuomalaisen sananlaskun kanssa: »Ei muista, sanoo ryssä, kun ei ymmärrä», mutta herättää kielentutkijan huomiota, koska käytettävissä olevista sanakokoelmista päättäen *muistaa*-sana ei